

Stefan Krzysztof Kuczyński (13 I 1938 — 3 I 2010)

Dnia 3 stycznia 2010 r., tuż więc przed rocznicą swych urodzin, zmarł w Warszawie, po długiej chorobie spowodowanej wypadkiem, prof. dr hab. Stefan K. Kuczyński, jeden z najwybitniejszych znawców heraldyki i sfragistyki polskiej, wieloletni redaktor naczelny „Studiów Źródłoznawczych”. Urodził się 13 stycznia 1938 r. w Starachowicach, ale niemal całe życie związany był z Warszawą, gdzie w 1954 r. ukończył Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika i rozpoczął studia historyczne, które ukończył w 1959 r. na podstawie przygotowanej pod kierunkiem prof. Aleksandra Gieyszтора pracy magisterskiej pt. *Symbolika władzy królewskiej i książęcej w Polsce za pierwszych Piastów*. Rok wcześniej zaczął pracę w Archiwum Głównym Akt Dawnych, gdzie ostatecznie ukształtował swój warsztat badawczy, ugruntował zainteresowania w zakresie nauk pomocniczych historii (zwłaszcza zaś heraldyki i sfragistyki — kierował tu powstałą Pracownią Sfragistyczną), stał się już w pełni dojrzałym, świetnie przygotowanym od strony wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych badaczem. Zaowocowało to przejściem w 1968 r. do pracy w Instytucie Historii PAN, gdzie znalazł idealne dla siebie miejsce w kierowanej przez swego mistrza, prof. Gieyszтора, Pracowni Edytorskiej Źródeł Średniowiecznych, która wkrótce zamieniła się w Pracownię Nauk Pomocniczych Historii i Edytorstwa pod kierownictwem prof. Ryszarda Kiersnowskiego. Instytutowi Historii PAN pozostał Prof. Kuczyński wierny do końca życia, gdzie w 1997 r., po przekształceniu Pracowni Nauk Pomocniczych Historii i Edytorstwa w Zakład, objął kierownictwo wchodzącej w jego skład Pracowni Nauk Pomocniczych Historii, a wreszcie w 2005 r. sam został szefem całego Zakładu po prof. Kiersnowskim. Owe awanse w hierarchii administracyjnej były konsekwencją Jego awansów naukowych — tak formalnych (stopnie i tytuły), jak i prestiżowych (stanowiska w różnych instytucjach, pozycja wśród specjalistów). I tak w 1971 r. obronił na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem prof. Gieyszтора pracę doktorską pt. *Pieczenie książąt mazowieckich*, a w 1993 r. w Instytucie Historii PAN w Warszawie habilitował się na podstawie fundamentalnej rozprawy pt. *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje* (PWN Warszawa 1993). Nominację na profesora nauk humanistycznych otrzymał 16 grudnia 1997 r. W Instytucie Historii PAN pełnił ponadto funkcję zastępcy dyrektora (1991–1994), był przez wiele kadencji członkiem Rady Naukowej, a przez dwie kadencje — jej przewodniczącym.

Wytrawny erudyta i tytan pracy znajdował jednak czas na zajęcia dydaktyczne, działalność organizacyjno–naukową, redakcyjną i popularyzatorską. Zaliczał się do znawców średniowiecza, ale dość swobodnie poruszał się też po innych epokach aż do XX w., zwłaszcza w zakresie swych ulubionych dyscyplin nauk pomocniczych historii (heraldyki, sfragistyki, genealogii, dyplomatyki, numizmatyki); interesowały go też zawsze biografistyka, historia kultury, archiwistyka, dzieje Warszawy i Mazowsza. Wykładał na wielu uczelniach w Polsce i za granicą, nigdy nie zerwał też kontaktów ze swym pierwszym miejscem pracy — był bowiem członkiem Rady Naukowo–Programowej AGAD, a od 1992 r. członkiem Rady Archiwalnej, organu doradczego Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w najważniejszych sprawach archiwów i ich zasobów, zaś w latach 1998–2000 sprawował funk-

cję jej przewodniczącego. Zasiadał też w międzynarodowych gremiach naukowych, w tym w Komitecie Sfragistycznym przy Międzynarodowej Radzie Archiwów (od 1960 r.).

Stefan K. Kuczyński opublikował ponad 600 pozycji bibliograficznych — książek, artykułów, recenzji, not bibliograficznych, sprawozdań etc. Poza wysokimi wartościami naukowymi charakteryzują się one zwięzłością wypowiedzi i pięknym językiem, bo do tych cech przywiązywał Profesor ogromną wagę, podobnie jak do nienaganych manier i starannego wyglądu. Najważniejszymi w Jego dorobku są bez wątpienia pozycje z zakresu heraldyki i sfragistyki, w rozwój i popularyzację których to dyscyplin wniósł tak ogromny wkład, że sytuuje Go to w gronie najwybitniejszych ich specjalistów. Co prawda, pierwsze Jego publikacje dotyczyły jeszcze symboli władzy (Szczerbiec, insygnia koronacyjne), której to problematyki nigdy nie porzucił, ale już w 1961 r. zainauguował swą przygodę badawczą ze sfragistyką tekstem o kolekcji odlewów pieczętnych przekazanych AGAD przez Archiwistę Generalnego Królestwa Belgii. Za tym poszły dziesiątki większych i mniejszych artykułów i recenzji na temat pieczęci i herbów (głównie miejskich i ziemskich), przetykane pracami o barwach i symbolach narodowych, szeroko rozumianych „chorągwiach” (chorągiew, flaga, bandera), godłach i hymnie państwowym. Ten pierwszy okres zwieńczony został niezwykle ważną pracą pt. *Pieczęcie książąt mazowieckich* (1978), która odbiła się echem w kraju i zagranicą (liczne recenzje), a której znaczenie polegało przede wszystkim na oparciu jej na badaniach interdyscyplinarnych oraz zaproponowaniu nowej klasyfikacji pieczęci i stworzeniu „idealnego” inwentarza tych zabytków. Zapewne jeszcze ważniejsza, także w pojęciu samego Autora, była druga Jego praca „na stopień” — *Polskie herby ziemskie* (1993), wieńcząca wieloletnie zainteresowania, prezentująca treści i funkcje herbów ziemskich jako zespół znaków w komunikacji społecznej, pokazująca ich rozwój przez wieki, zmienność form i idei na podstawie imponującej bazy źródłowej, przy zastosowaniu wielu metod badawczych z zakresu historii, historii sztuki, historii prawa i ustroju, historii literatury i kultury. W ostatnich latach życia Stefan K. Kuczyński zajmował się opracowaniem podręcznika heraldyki polskiej, który miał stanowić najważniejsze Jego dokonanie, ale pracy nie ukończył. Niemniej jego dorobek heraldyczny jest imponujący, a dotyczy nie tylko opracowań ogólnych, co przede wszystkim dziejów herbów — państwa (Orzeł Biały), a także wielu miast polskich (m.in. Pułtuszka, Płocka, Sierpca, Łęczycy, Siewierza), w tym Warszawy, której poświęcił kilka prac monograficznych i liczne artykuły. Z nich najpełniejszą jest książka *Herb Warszawy* (1977), w której omówił różne koncepcje początków herbu miasta, aby ostatecznie zaprezentować własne rozwiązanie na podstawie źródeł pisanych i ikonograficznych, w których występowała Syrena, od czasów najdawniejszych do połowy XX w. W ostatnich latach zebrał zresztą nowe materiały do tego tematu, ale nie zdażył wydać przygotowywanej rozszerzonej wersji tej rozprawy.

Był Stefan K. Kuczyński wielkim ambasadorem heraldyki i sfragistyki polskiej za granicą, uczestnicząc aktywnie w kongresach i kolokwiach heraldycznych Międzynarodowej Akademii Heraldyki, której był członkiem. Nie tylko jednak popularyzował wiedzę o heraldyce polskiej w świecie i w kraju (w tym w prasie i mediach), ale przede wszystkim wytyczał jej najważniejsze kierunki badawcze, proponował terminologię, sposób opisu, pokazywał ukryte treści w świetle wszechstronnych badań. W latach 2000–2008 przewodniczył Komisji Heraldycznej przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, której zadaniem było m.in. opiniowanie proponowanych herbów samorządowych. Dzięki Jego aktywności i zachętom rozwinęły się badania nad wszystkimi aspektami heraldyki — państwową, ziemską, rycerską, szlachecką, miejską, samorządową i kościelną, wzrosło zainteresowanie piśmiennictwem heraldycznym i zabytkami ikonograficznymi, zwłaszcza iż upowszechniał wiedzę o nich licznymi publikacjami, a zwłaszcza recenzjami ważnych dzieł zagranicznych. Przepojony tradycją patriotyczną wyniesioną z domu rodzinnego, w ten właśnie sposób, jak można sądzić, wypełniał swój patriotyczny obowiązek wobec kraju, pracując dla poznania jego symboli w ich pierwotnym kształcie i poszanowania dla nich.

W naszych czasach, kiedy tradycyjna korespondencja zeszyła na plan dalszy wobec porozumiewania się telefonicznego, a zwłaszcza elektronicznego, Stefan K. Kuczyński pozostał wierny tradycyjnemu listowi, pisanemu głównie na maszynie do pisania, a nierzadko odręcznie — starannym, eleganckim i doskonale czytelnym pismem przy użyciu wiecznego pióra. Niekiedy skarżył się, że odpowiadanie na listy, zwłaszcza na korespondencję w sprawach heraldycznych zabiera mu parę godzin dziennie, ale wytrwale pełnił te obowiązki, które traktował jako misję społeczną, rozstrzygając wątpliwości i podając uzupełniającą literaturę przedmiotu. Podobnie niestrudzonym był recenzentem prac naukowych, zwłaszcza prac doktorskich i habilitacyjnych. Niejeden autor rozprawy doktorskiej zawdzięcza mu przy jej druku drugie tyle, co promotorowi — w zakresie wskazania możliwości uzupełnienia wątków tematycznych i nieznannej literatury przedmiotu. Stąd pochodziła m.in. doskonała u Stefana K. Kuczyńskiego znajomość również młodej kadry badaczy — heraldyków, genealogów i dyplomatyków w całej Polsce.

Ważną dziedziną jego aktywności była praca redakcyjna, a pełnił funkcję redaktora naczelnego kilku liczących się czasopism i periodyków naukowych, w tym „Archeionu” (w latach 1977–1978 i 1996–2001), „Rocznika Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” nowej serii (od 1993 r.), „Studiów Źródłoznawczych. Commentationes” (od t. 37, 2000 r.), a także wydawnictwa ciągłego *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, 11 tomów, Warszawa 1981–2007. Należał też do komitetów redakcyjnych: „Biuletynu Numizmatycznego”, „Przeglądu Historycznego”, „Wiadomości Numizmatycznych” i magazynu „Mówią Wieki”. Szczególna była jego rola jako redaktora „Rocznika Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” nowej serii, która zostanie omówiona w tym czasopiśmie oraz jako współredaktora „Studiów Źródłoznawczych” i redaktora *Spoleczeństwa Polski średniowiecznej*.

Na podstawie doświadczeń we współredagowaniu „Studiów Źródłoznawczych” można postarać się o nakreślenie sylwetki Stefana K. Kuczyńskiego jako redaktora. Obok historii z naukami pomocniczymi na czele, praca redaktora naukowego była z pewnością jego drugim umiłowanym zawodem. Przede wszystkim był to redaktor naczelny, który niezależnie od pozostałych członków redakcji nie tylko czytał wszystkie teksty, ale poprawiał po zredagowaniu przez kolegów. Jedynie edycje źródeł historycznych, które trafiały do „Studiów”, zostawiał w całości do opracowania Marii Koczerskiej. Również w ostatnich latach życia, gdy walczył z postępującą chorobą, panował nad całością tomu i dbał nawet o kształt graficzny pisma, dopracowując poszczególne działy w najdrobniejszych szczegółach. W kontaktach z autorami, wyznawał zasadę przedstawiania surowych niekiedy ocen — mocno w istocie, ale delikatnie w formie.

Szczególną rolę odegrały w polskiej historiografii mediewistycznej ostatnich prawie trzech dekad tomiki *Spoleczeństwa Polski średniowiecznej*. Zaczęło się od tekstów powstałych w ramach tzw. problemu resortowego III.1 Spoleczeństwo polskie. Przemiany struktur społeczno-gospodarczych i świadomości społecznej (zob. t. 1, Warszawa 1981, s. 5). Studia opublikowane w tym tomie miały służyć przyszłej syntezie dziejów społecznych Polski. Za pierwszym tomem poszły następne, wydawane w odstępach kilkuletnich, najczęściej co dwa, trzy lata. Zakresem chronologicznym rozprawy dotyczyły początków XVI w., gdzie spotykały się z innym ważnym przedsięwzięciem Instytutu Historii PAN *Studiami staropolskimi*, których pierwszy tom został opublikowany w 1976 r. pod redakcją Andrzeja Wyczańskiego i też były kontynuowane jako wydawnictwo ciągłe. Układ rozpraw każdego tomu *Spoleczeństwa Polski średniowiecznej* był chronologiczny, przekrój autorów ogólnopolski, niektórym z nich szczególnie dobrze współpracowało się z redaktorem Stefanem K. Kuczyńskim, a redaktor wysoko cenił ich rozprawy i zamawiał następne. Do tych autorów należeli Janusz Bieniak, Ambroży Bogucki, Henryk Samsonowicz, Stanisław Russocki, Kazimierz Jasiński, Tadeusz M. Trajdos, Sobiesław Szybkowski i wielu innych. Wśród wątków reprezentowanych w tym wydawnictwie można wyodrębnić wyraźne bloki tematyczne: elita polityczna, genealogia, historia rodów i rodzin, terminologia społeczna źródeł, pojęcie stanów i pytanie o stanowść społeczeństwa polskiego w średniowieczu. Każdy mediewista, który interesuje się historią społeczną, ma z pewnością na półce w do-

mowej bibliotece wszystkie 11 tomów, z których pięć pierwszych zostało wydanych przez PWN, a sześć następnych przez DiG.

Silnie związany był z Towarzystwem Miłośników Historii, sprawując funkcje sekretarza Zarządu Głównego (1982–1985), skarbnika (1980–1982), członka Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego (1985–1988); wchodził też w skład jego sądu koleżeńskiego (1991–2006). Ten wkład pracy został doceniony przyznaniem Mu 20 września 2009 r. członkostwa honorowego PTH. Był zresztą Stefan K. Kuczyński członkiem (w tym honorowym) wielu organizacji społeczno–naukowych, m.in. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Naukowego Płockiego i Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, od 1999 r. był wiceprezesem Rady Fundacji Naukowej im. Aleksandra Gieysztora, ale jego „ukochanym dzieckiem” było Polskie Towarzystwo Heraldyczne, do którego reaktywowania (po 52 latach) w 1988 r. walczył się przyczynił i którego był do końca życia Prezesem (a w końcu też członkiem honorowym).

Wielki uczony, niezwykle zaangażowany społecznik, był jednak przede wszystkim skromnym, uczynnym, lubianym i cenionym kolegą, cierpliwym nauczycielem, perfekcjonistą w słowie i czynie. Wspaniałym Człowiekiem. Za swoją działalność naukową, dydaktyczną, popularyzatorską i społeczną otrzymał wiele nagród i wyróżnień, które zwieńczyło przyznanie 7 grudnia 2009 r. Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski, ale nie zdążył go odebrać.

Odszedł od nas wybitny heraldyk, znawca sfragistyki, dyplomatyki, genealogii i numizmatyki, a tym samym nauki pomocnicze historii i „Studia Źródłoznawcze” poniosły niepowetowaną stratę, bo naprawdę trudno Go będzie zastąpić.

*Maria Koczerska
Instytut Historyczny
Uniwersytet Warszawski*

*Andrzej Rachuba
Instytut Historii PAN
Warszawa*